

Az elmúlt évek kutatásainak eredményeit figyelembe véve a szerző joggal hangsúlyozza, hogy Pécs a hódoltsági katolicizmus egyik központjának tekinthetjük. Emellett fontos megemlíteni, hogy jelentős számban éltek itt a reformált felekezetekhez tartozók is, sőt az Erdélyből áttelepült unitárius hittérítők szintén menedéket találtak a falak között. A különböző konfesszióknak köszönhetően a mecsekajjai város a hódoltság egyik jelentős oktatási bázisaként működött, s kiemelkedő szerepet játszott abban, hogy a régió magyar lakossága megőrizhette identitását.

A szerző valóban nehéz örökséget vett át, ám tökéletesen megfelelt a kihívásnak. Kötete egyrészt tovább erősíti az olvasóban azt a té-

zist, hogy a XVI–XVII. század magyar történelme színes, mozaikszerű világ, amelynek folyamatait a mai ember már kevésbé képes megérteni anélkül, hogy megkísérelné behelyezni magát az adott szituációba. Másrészt nagyon fontos, hogy Varga Szabolcs – néha konkrétan hangsúlyozva, néha csak a sorok között érzékelte – azt próbálja bizonyítani, hogy Pécs hódoltságkori története nem tekinthető hanyatlásnak. Igaz ez akkor is, ha az Oszmán Birodalom előrenyomulása a Magyar Királyság fejlődését évszázadokra visszavetette.

A kötet kiadótól apró figyelmeztetés, hogy rövid török nyelvű összefoglalást is csatoltak a munkához.

Bagi Zoltán

CATALOGUE OF THE TURKISH MANUSCRIPTS IN THE LIBRARY OF THE HUNGARIAN ACADEMY OF SCIENCES

Oriental Manuscripts in the Library of the Hungarian Academy of Sciences, 2.

Ed. by Éva Apor

Composed by İsmail Parlatur, György Hazai and Barbara Kellner-Heinkele

*(Hungarian Academy of Sciences – Türkiye Bilimler Akademisi,
Budapest, 2007. 664 + [1] o. + [27] kép)*

A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára Keleti gyűjteményének török kéziratairól a legutóbbi időkig csak helyben lehetett megtudni, mit tartalmaznak, megfakult lapokra egykor még tollal rótt, nem minden tekintetben pontos leírások segítségével. Amikor Sudár Balázs a könyvtár munkatársa volt, OTKA pályázat keretében tervezte elkészíteni a gazdag anyag hosszú ideje, többek által szorgalmazott katalógusát. Ugyanakkor felébredt a nemzeti érdeklődés is, melynek nyomán İsmail Parlatur ankarai nyelvtudós-irodalmár egyetemi tanár 2001–2003 között három nyár során lankadatlanul fáradozott a művek leírásán-azonosításán. A szerkesztési munkába bekapcsolódott Hazai György és Barbara Kellner-Heinkele is. A bonyolult sajtó alá rendezési, mutató- és konkordancia-összeállítási tennivalókban Hazai „csapata”, Dorogi Ilona, Fahmi Sehla, Fóti Miklós és Zsiga-Kiss Andrea vett részt. Fordítók és nyelvi ellenőrök kisebb hada serénykedett az angol szöveg megalkotásán.¹ Mindezek eredményeként a kötet 2007-ben el-

hagyta a sajtót. (A könyv párhuzamosan törökül is megjelent, azt a változatot nem láttam.)

A várva-várt katalógus összesen 811 tételből áll. Minthogy jó pár kézirat több művet tartalmaz, a feldolgozott kódexek száma ennél alacsonyabb. A komoly mennyiség kétségkívül nagy kihívás volt valamennyi érintett számára, s mindenképpen jeles fegyvertény, hogy a kezdeményezés nem maradt torzóban.

A bevezető szerint 2002-ben Berlinben konferenciát is rendeztek a korszerű katalóguskészítés rejtjelmeiről, különös tekintettel a török kódexekre. Ez a megbeszélés feltehetőleg gyümölcsöző volt, s bizonyára ott rögzítették azt, hogy címe mellett – amely esetünkben sokszor hiányzik – egy munka legjellemzőbb jegyének továbbra is azt tekintik, mi annak első és utolsó sora/mondata. Személyes tapasztalatomban az, hogy ezek segítségével gyakran nem sok derül ki egy mű tartalmáról, főleg ha az kevésbé ismert, datálatlan vagy töredék. Márpedig a gyűjteményben rengeteg a kelteztelen és hiányos munka,² így a kutatót nagymérték-

¹ Mégis elkerülte figyelmüket olyan hiba, mint „the manuscript do not contain Turkish written works” 597. o.

² Durván 500 ilyen – lásd a „Dates of writing and copy in chronological order” részt, a 621–623. olda-

ben segítette volna, ha – ahol ez lehetséges – útbaigazítást kap azok hozzávetőleges keletkezési idejéről s valamivel részletesebb tartalmáról. Így például a hadtudomány alá (Nos. 787–806) sorolt évszám nélküli *riszálék* némelyikéről, főleg a Szilády névéhez köthetőkről, talán el lehetett volna dönteni, melyik században születtek (gyanítom, többségük a XIX. században). Máskor a tartalom kissé pontosabb megadása sem ütközött volna különösebb nehézségbe: ahogy fel lett sorolva a 803-as tétel 7 fejezete, úgy hasznos lett volna ugyanezt megtenni egyebek között a 617. szám alatti ahdnámék esetében is: legalább a békekötésekben szereplő országokat feltüntetve.³

Ami a besorolásokat illeti: az első mű Ebussuud efendi fetvagyűjteményét tartalmazza, de címe nyomán a kánunnámék közé lett beosztva. Kérdés, mennyire jogos ez, hiszen a fetváknak külön fejezet van fenntartva. Utóbbiak közé viszont bekerült egy „Court decisions”-ként jellemzett kompiláció (No. 32), benne egy hüddzset mintával. Sem az udvari döntések, sem a kádi határozata nem sejtet fetvákat.

Az egyes kéziratokra vonatkozó irodalom felsorolásakor nyilvánvalóan nem lehetett teljességre törekedni. Mindazonáltal hiányolható, hogy a 806-os címmel, mely munka a jó néhány változatban ismert „Janicsárok törvényeit” tartalmazza, s nem csupán egy janicsár feljegyzéseit a testület „hagyományairól és szabályairól”, elmaradt a Fodor Pál magyar fordítására való hivatkozás (és a feltalálható példányokra való utalás).⁴ Jobban érthető, hogy elkerülte a szerkesztők figyelmét Sudár Balázs 2006-ban megjelent áttűltetése a Kanizsa ostromát tárgyaló 520. számú kéziratról.⁵ A Tarih-i Ungurusz (No. 582) bibliográfiájában Blaskovics József fordítása⁶ is helyet kaphatott

lon, ahol 312 keltezetlen és/vagy hiányos tétel található.

³ A „This treatement is dated *Rebiülevvel* 1153/ May 1740” meghatározásról nem egészen világos, mit akar mondani. Meglehet, „treaty”-re gondoltak. Megjegyzendő, hogy az arab betűkkel írt *sultann* helyett *sultanî*, *cemaziülahirin* helyett *cemaziülahiri* tűnik helyesnek. (Hasonló elütéseket találunk pl. a 452. és a 711. tételnél.)

⁴ Fodor Pál: A janicsárok törvényei. (1606). I. Budapest, 1989. XIII–XVIII., 1–78. o.

⁵ Sudár Balázs: Kanizsa 1601. évi ostroma török szemmel. *Had történelmi Közlemények*, 119 (2006). 1025–1058. o.

⁶ Blaskovics József: A magyarok története. Tarih-i Üngürusz. Madzsar Tarihi. Budapest, 1982. 33–375. o.

volna. Dzsáfer pasa történetét (Nos. 592–593) Vejszinek tulajdonítja a katalógus,⁷ amelyet 1628-ban fejezett be. „This is the chronicle of the military expedition of Cafer Paşa to Temesvar (Temesvár)” olvassuk a továbbiakban. Nem világlik ki, miért ostromolták volna a XVI. század végén, illetve a XVII. elején török katonák és vezetőjük Temesvárt, hiszen az akkor folyamatosan a kezükben volt, 1552-es elfoglalásakor pedig Kara Ahmed pasa állt a seregek élén. Közelebb jutunk a tényleges szerzőhöz és a mű keletkezésének korához Richard F. Kreutel egyik kiadványának bevezető megjegyzései és forrásközlése nyomán. Ő Mühürdár Alit jelöli meg íróként, az elmondott események pedig XVII. század végiek, s 1697-ben, Dzsáfer pasa zentai halálával érnek véget.⁸ Erdemes néhány szót vesztegetni a 626. kódex – „Books’ register” – meghatározására. Az ugyanis nem egyszerű könyvlista („Books register made for Sultan Beyazid II”⁹), hanem magának a padisahnak a könyvtáráról a 909. (s nem a 908.) évben összeállított – összekötő szövegében arab nyelvű – katalógus.¹⁰

A többnyire szakszerű kommentárokba itt-ott hibák csúsztak. Az 1-es szám alatt I. Mehmed (1451–1483) szerepel, feltehetőleg kétszeres elütés következtében, II. Mehmed (1451–1481) helyett.¹¹ A 10-es címben a *muhtasari* szó pont nélküli *há* betűje a ponttal ellátott helyett szintén lehet elnézés következménye, az viszont már nem, hogy Ayni Alit¹²

⁷ Az 58-as tételre való utalás nem pontos, a 83-as szám alatt találunk róla életrajzi adatokat.

⁸ Richard F. Kreutel: Der Löwe von Temeswar. Erinnerungen an Ca’fer Pascha den Ältesten, aufgezeichnet von seinem Siegelbewahrer ‘Alî. (Osmanische Geschichtschreiber, 10). Unter Mitarbeit von Karl Teply. Graz–Wien–Köln, 1981.

⁹ A szultánra való e hivatkozás a mutatókból hiányzik.

¹⁰ Elemzését lásd Miklós Maróth: The Library of Sultan Bayazid II. In: Irano–Turkic Cultural Contacts in the 11th–17th Centuries. (*Acta et Studia*, 1). Ed. by Éva M. Jeremiás. Piliscsaba, [2002] 2003. 111–132. o.

¹¹ A szultánok uralkodási éveivel másutt is adódnak gondok, így Oszmán gázi regnálásának kezdetét kockázatos 1281-ként megadni (No. 527), minthogy bizonytalan, I. Szelim csak 1520-ig ült a trónon, s nem 1521-ig (No. 535, kétszer is elírva), míg III. Mehmed 1595-ben lett szultán, nem 1596-ban (No. 598).

¹² Helyesebben Ayn Ali. Vö. Feridun Emecen: Ali’nin ‘ayn’: XVII. yüzyıl başlarında Osmanlı büro-

úgy mutatják be, mint aki II. Mahmúd szultánnak (1730–1754) ajánlotta kompendiumát a nagyvezír, Murád pasa közvetítésével. A nevezett valójában I. Ahmed (1603–1617) korában élt, híres összeállítását 1607 körül készítette, s ekkor működött Kujudzsu Murád pasa nagyvezírként. (Ezzel szemben II. Mahmúdnak egyetlen Murád nevű „abszolút helyettese” sem volt). Ugyanő bukkan fel az 510-es szám alatt is, ezúttal ʿĀli Ayni formában¹³ mint aki a XVIII. század végén halt meg, miközben Kjátib Cselebi 1657-ben papírra vetett munkája az ő törvénykönyvének kiegészítése („supplement”) lenne, ami természetesen logikai buk-fenc. Végül a 635-ös tétel Ayni ʿĀli Efundiként hozza őt, ezúttal minden kormegjelölés nélkül.

A *Künhü'l-ahbar* töredéke (No. 527) nem valószínű, hogy a jobbára a XIX. századtól használatos, 1565 táján nem adatolható Tevfik előnevű Mehmed pasa koráig halad; inkább Szokollu Mehmed szerepel itt, akit Tavil, azaz Hosszúként is emlegettek. A mű szerzőjére, Gelibolulu Mustafa ʿĀlira vonatkozó irodalomban helyet kaphatott volna J. Schmidt könyve, amely a szóban forgó krónika alapos tartalmi kivonatát nyújtja,¹⁴ illetve C. Fleischer elsőrangú monográfiája a nevezettről és koráról,¹⁵ nem beszélve a különböző szövegkiadásokról.¹⁶

Az 508. tételnél nem derül ki, hogy melyik Musztafa pasa vezír idejére teszik a – kissé félreérthető megfogalmazásban – „magyar történelemmel foglalkozó” munkát („deals with Hungarian history”). E művet korábbi használói Szokollu Musztafa budai beglerbég életrajzaként jellemezték,¹⁷ átírásán, tudtommal, Ha-

zai György irányításával hosszabb ideje dolgoznak. Eddig *Gencine-i ahlak* néven szerepelt a hazai szakirodalomban, a katalógus *Cevahirü'l-menakib* alakban adja meg a címet; talán nem lett volna felesleges megjegyezni a másik – feltehetőleg téves – variánst is.

Az 514. számnál nincs egyértelműen leszögezve, hogy a *fethname* Belgrád 1521. évi bevételéről emlékezik meg, az csak az eléje másolt, időponthoz ugyancsak nem kötött rodoszi győzelmi jelentés (No. 515) alapján következtethető ki (utóbbi 1522-ben került török kézre). Kérdéses az is, mennyire mondható az ilyen beszámolók kapcsán, hogy az első „work includes *anecdotes* about the siege of Belgrad[e]”, illetve hogy a második „work consists of two *chapters*” (a dőlten szedett szavak hangzanak a műfajhoz képest idegenül).¹⁸

Naima (No. 533.) életrajzi adatai közül talán a legfontosabb kimaradt; nevezetesen ő tekinthető – ha nem is egészen mai értelemben – az Oszmán Birodalom első hivatalos történetírójának.¹⁹

A fenti megjegyzések szinte kizárólag a történelemre vonatkozó kéziratok bemutatásával kapcsolatosan, szűrőpróbaszerűen születtek. Meglehet, hogy a szisztematikus vizsgálódás további következtetéseket és félreértéseket tárna fel. Ugyanakkor remélhető, hogy más témakörökben, amelyekben a munka dandárját végző török szakember otthonosabban mozog, a lényegyet tekintve nagyobb rend van.

Dávid Géza

krasisinde kâtib rumuzları. *Tarih Dergisi*, 35 (1984–94), 131–149. o.; *Mehmet İpsirli*: Ayn Ali Efendi. In: *TDVİA* 4. İstanbul, 1991. 258–259. o.

¹³ Ez a hivatkozás a mutatókból hiányzik.

¹⁴ *Jan Schmidt*: Pure Water for Thirsty Muslims. A Study of Muḥafāẓ ʿĀli of Gallipoli's Künhü'l-ahbār. Leiden, 1991.

¹⁵ *Cornell H. Fleischer*: Bureaucrat and Intellectual in the Ottoman Empire. The Historian Mustafa ʿĀli (1541–1600). Princeton, 1986.

¹⁶ A XIX. századi, arab betűs, befejezetlenül maradt közzététel mellett mindenekelőtt a következő, szintén részpublikációkra érdemes utalni: *Faris Çerçi*: Gelibolulu Mustafa ʿĀli ve Künhül'ahbār'ında II. Selim, III. Murat ve III. Mehmet devirleri. I–III. Kayseri, 2000.; *M. Hüdayi Şentürk*: Künhü'l-ahbār. C. II. Fâtîl sulṬān Meḥmed devri 1451–1481. Ankara, 2003.

¹⁷ *Gyula Káldy-Nagy*: Budin beylerbeyi Mustafa Paşa (1566–1578). *Bellekten*, 54 (1990). 655. o.

¹⁸ A kérdéskörrel lásd *Fekete Lajos*: A fetḥnâme-ről. *A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei*, XIX (1962). 65–117. o.

¹⁹ Életről lásd még *Lewis V. Thomas*: A Study of Naima. New York, 1972. Innen, a 125. oldalról, kiolvasható, hogy a mű 1660 áprilisáig követi eseményeket, tehát nem 1659-ig. A pályáiv további álmásaira: *uo.*, 20–24., 49–51. o.